

Таким чином, розглядаючи проблему взаємозв'язку морального і естетичного, можна зробити висновок, що естетичне прямо не впливає на моральне. Між означеними поняттями лежить більш глибокий і непряний взаємозв'язок, бо в основу естетичного (якщо розглядати його на засадах мистецтва) закладені не моральні норми і принципи, а особливий індивідуальний світогляд митця. Естетичне формує високий рівень духовних якостей, зокрема естетичну свідомість, тобто духовний потенціал, на ґрунті якого зливається емоційність і чуттєвість. Естетичні почуття особистості в процесі соціалізації стають чуттєвим індикатором і допомагають визначити користь або шкоду того чи іншого явища, виступають збудниками поведінкових реакцій. Людина, яка закохана в красу, насолоджується нею, підсвідомо переймає потребу високої моральності. Саме такий рівень моральності починається тоді, коли поведінкою особистості керують не стільки примусові моральні почуття, чи знання поведінкових норм, скільки естетичні ідеали, смаки, оцінки; коли гарний вчинок стає не моментом самозакоханості, а приносить естетичну радість, коли жити так стає просто приємніше і необхідніше для неї самої, тобто відбувається створення комфортної атмосфери для розвитку гармонійної особистості.

Вище викладене дозволяє обґрунтувати методологічні передумови процесу морально-естетичного розвитку особистості в процесі соціалізації, які полягають у необхідності формування в людині духовної свідомості: єдності знання, переживання і дії. Це положення визначило головні завдання морально-естетичного розвитку у становленні індивідуально-соціального «Я»:

- опанування духовною культурою як сумою морально-естетичних знань і уявлень, без яких не може виникнути нахил, потяг, інтерес до відповідно значущих предметів і явищ;
- формування і розвиток, на основі отриманих знань, здібностей їх сприйняття, які забезпечили б людині можливість емоційно переживати і оцінювати значущі предмети і явища з точки зору моралі і краси;
- виховання, розвиток таких якостей, потреб і здібностей, які перетворюють особистість в активного творця морально-естетичних цінностей, дозволяють їй не лише насолоджуватися красою світу, але й активно служити їй.

В пошуках таких моральних та естетичних орієнтирів соціальним педагогам доцільно звернутись до мистецтва, яке акумулює систему загальнолюдських цінностей та ідеалів і які можуть послужити змістом духовного розвитку, гуманізації особистості. Саме під естетичним впливом мистецтва найповніше прокидається і активізується моральний потенціал людини з її почуттями, знаннями, переконаннями, мотивами, нормами поведінки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верб В.А. Искусство и художественное развитие учащихся. – Л., 1977.
2. Гончаренко Н.В. Художественное в эстетике и в искусстве. – К., 1990.
3. Гончаров И.Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности. – М., 1986.
4. Эстетическое воспитание молодежи средствами искусства / под ред. Бутенко В.Г. – М., 1997. – 242с.
5. Левнина Л.С. Как воспринимается произведение искусства. – М., 1983.
6. Толстых В.И. Искусство и мораль: о социальной сущности и функции искусства. – М., 1993.
7. Фортва А.И. О диалектическом единстве нравственного и эстетического. – К., 1995.

Яремака Наталія
(Полтава)

РОЛЬ ПРОФСПЛОК У ПРАЦЕВЛАШТУВАННІ ПІДЛІТКІВ

Переорієнтація економічного життя сучасного суспільства на впровадження ринкових відносин у сферу народного господарства відбувається у тісному взаємозв'язку з перетворюючими процесами в інших соціальних сферах, унаслідок чого актуальним питанням постає використання дитячої праці. Масштабність проблеми дитячого працевлаштування і праці сягає не лише державного рівня, але й світового, адже на сьогодні налічується близько 250 мільйонів дітей, які займаються трудовою діяльністю. Велику увагу їй вирішально приділяє Міжнародна Організація Праці, з ініціативи якої ухвалено низку конвенцій і рекомендацій, що спрямовані на обмеження використання дитячої праці, на забезпечення охорони дитячої праці, установлення вікових меж у залученні дітей до праці, заборону експлуатації дітей.

Варто зауважити, що прийнята в 1989 році Генеральною Асамблеєю ООН Конвенція про права дитини з-поміж інших прав дитини визнає права особистості, соціальні та культурні, а дітям більш старшого віку надає й політичні права. Проте у Конвенції відсутнє посилення на економічні права, зокрема, питання праці. Здебільшого це можна пояснити тим, що для дитини основним пріоритетом має виступати освіта: вона повинна вчитись, а не працювати. Україна також не залишається осторонь цих питань. Ще на початку свого демократичного шляху наша держава обрала головною соціальною цінністю людину. За 15 років відродження своєї незалежності Україна ратифікувала понад 54 міжнародних актів МОП, надаючи особливу увагу тим міжнародним документам, які містять норми щодо забезпечення та захисту прав дитини.

Серед останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане вирішення окресленої проблеми варто згадати публікації таких науковців, як В.С. Андрєєв, Д.А. Карпенко, Ф.М. Левіанг, Є.А. Монастирський, Ю.П. Орловський, В.І. Прокопенко, З.К. Симорот, А.Ф. Троїцин та інші. У працях названих учених питання працевлаштування громадян постає як досить актуальне, адже пошук роботи – справа вележка і не завжди дає

очікуваний результат. У той же час, значну увагу забезпеченню зайнятості населення приділяють органи виконавчої влади та місцевого самоврядування, а також профспілки – громадські організації, що створюються з метою захисту прав працівника.

Необхідність здійснення правової освіти і виховання неповнолітніх з метою охорони їхнього здоров'я і праці зумовили мету даної статті.

У ст. 6 Закону України „Про профспілки, їх права та гарантії діяльності” від 15.09.1999 року йдеться про те, що громадяни України мають право на основі власного волевиявлення створювати профспілки, вступати до них на умовах і порядку, що визначені статутом, а також брати участь у роботі профспілок. Хто ж має право стати членом профспілки? Ст. 7 цього документу зазначає, що членами професійних спілок можуть бути особи, які працюють на підприємстві, в установі, особи, що забезпечують себе роботою самостійно, а також ті, що навчаються у навчальних закладах. Тут же наголошується, що громадяни України мають право вільно обирати профспілку, до якої бажають вступити. Підставою для вступу до професійної спілки є заява громадянина.

Головною метою створення профспілок є поліпшення умов праці й життя своїх членів шляхом досягнення найвигідніших умов продажу робочої сили, захист соціально-економічних прав та інтересів людей найманої праці. Як уже зазначалось, профспілки не є політичними угрупованнями, проте вони виступають як особлива група інтересів і одна з груп тиску, що впливає на державну владу, але не прагне її. Профспілки мають право брати участь у розробці та здійсненні державної політики у галузі трудових відносин, оплати праці, охорони праці, соціального захисту, мають право вносити пропозиції щодо змін законів та інших нормативно-правових актів, що стосуються соціально-трудої сфери. Окрім цього вони здійснюють контроль за виплатою заробітної плати, дотриманням законодавства про працю та про охорону праці, проведення незалежних експертиз умов праці (ст. 21).

Прагнучи покращити умови праці шляхом безпосереднього тиску на підприємців, профспілки намагаються впливати і на державну владу, щоб вона змусила підприємців брати до уваги й інтереси працівників і виконувати законодавчо закріплені державою гарантії їх прав. Ст. 22 і 23 Закону України „Про профспілки, їх права та гарантії діяльності” зазначають, що профспілки беруть участь у формуванні державної політики щодо зайнятості населення, а також у розгляді питань щодо соціального захисту та забезпечення достатнього життєвого рівня громадян. Особливу увагу профспілки надають формуванню урядом бюджету. Історичним здобутком профспілок у галузі законодавства можна вважати започаткування трудового права, що виникло з метою захисту найманих працівників, бо вони, вступаючи у відносини найму, опинялись у гіршій ситуації, ніж роботодавці. Ураховуючи таку ситуацію, колективні й трудові договори були виділені у самостійний вид договорів, що відрізняються від інших цивільно-правових актів за змістом і сутністю, а трудове право – відокремлені від громадянського.

Які ж потрібні умови ефективної роботи профспілок? „Аби профспілки могли відігравати позитивну і конструктивну роль, а їх участь була корисною і реальною, – наголошує М. Хансен, – їхня діяльність повинна протікати в умовах свободи і стабільності” [7, с. 47].

Зазначимо, що проблема працевлаштування підлітків – це питання не лише XXI ст. Так, 1 червня 1882 року вперше у царській Росії був прийнятий Закон про роботу малолітніх. У цьому законі була зазначена межа працевлаштування дітей – від 12 до 15-річного віку. Також цим документом установлювалася тривалість робіт: 8 год. – на однозмінних роботах, 9 год. – на фабриці. Варто зауважити, що законом була заборонена праця малолітніх у святкові дні, у нічний час, а також окремі роботи на виробництві, до яких дітей не варто було допускати.

Радянська влада на початку своєї діяльності в цій галузі праці встановила для підлітків межі з 14 до – 18-річного віку і їх шестигодинний робочий день, а от застосування праці дітей молодших 14 років суворо заборонялося. Ці зрушення значно вплинули на розвиток інших правових форм. Так, Кодексом законів про працю (1918 та 1921 рр.) не дозволялося прийняття на роботу осіб до 16-річного віку. У виняткових випадках інспектором праці надавалося право (на підставі спеціальної інструкції, що видавалася НКП за погодженням ВЦРПС) давати дозвіл на прийняття на роботу неповнолітніх з 14-річного віку. До трудової повинності у цей час зовсім не притягалися особи, що не досягли 18 років.

У роки Великої Вітчизняної війни за постановою РНК СРСР № 75 від 23 серпня 1942 р. діти старше 14 років влаштовувалися приймальниками-розподільниками НКВС за розрядкою Наркомосвіти республік на роботу в промисловість або у сільське господарство. Отже, мінімальний вік працездатності неповнолітніх негласно встановлювався з 14 років.

Прийнятий у 1973 р. КЗпП УРСР передбачав таке: 1) діти ні в якому разі не допускалися до праці або допускалися за умов звільнення їх від обов'язку навчатись у школі; 2) робочий день молодих громадян до 16-річного віку не міг перевищувати 8 годин; 3) заборонялася праця в нічний час, робота в святкові дні. КЗпП установив також межі трудової діяльності підлітків, не допускаючи дітей на роботу до 16-річного віку. Як виняток, передбачалося прийняття осіб, що досягли 15 років, з обов'язковим погодженням із профспілками підприємств.

Сучасне законодавство також не стоїть осторонь вирішення цього питання. Зокрема, ст. 187 КЗпП містить таке: підлітки у трудових правовідносинах прирівнюються у правах до дорослих, а у галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, що установлені законодавством. Ст. 188 КЗпП визначається мінімальний вік прийняття на роботу неповнолітніх, що має

бути не молодшими за 16 років, окрім випадків, коли за згодою одного з батьків чи особи, що його замінює, можуть прийматися на роботу особи, які досягли 15 років. Відповідно до ч. III ст. 188 КЗпП для підготовки молоді до продуктивної праці допускається прийняття на роботу учнів загальноосвітніх шкіл, середніх спеціальних навчальних закладів для виконання легкої роботи, яка не заподіє шкоди здоров'ю, не порушує процес навчання, у вільний від навчання час після досягнення ними 14 років, і лише за згодою батьків чи особи, що замінює його. Тому, фактично, можна вважати, що мінімальним віком прийняття на роботу неповнолітніх в Україні є 14-річний.

Як бачимо, чинне трудове законодавство з розглянутого питання за останні роки зазнало незначних змін.

В Україні за статистичними даними, підготовленими Державним комітетом статистики, виявлено 456 тисяч працюючих дітей, з яких 87 тисяч – діти віком 7 – 12 років [3, с. 15]. Як свідчить статистика, діти виконують досить широкий спектр робіт у сільському господарстві, послугах, торгівлі. Вони активно організовують робочі місця самостійно та у групі з однолітками в різних сферах діяльності. За статистикою, основними видами заробітку асоціальних дітей є жебракування, крадіжки, миття машин, перепродаж речей, збір і реалізація металобрухту, втор сировини, заняття секс-бізнесом. Такі діти працюють лише у сферах, що не контролюються державними інституціями та належать до найгірших форм дитячої праці.

Відомо, що кількість неповнолітніх, які прагнуть працевлаштуватися, значно перевищує кількість офіційних робочих місць. Окрім цього й підприємці не дуже охоче беруть на роботу дітей, бо тоді їм потрібно буде гарантувати пільги, що визначені законодавством. Ці обставини змушують підлітків шукати роботу в неформальному секторі економіки, тобто займатися так званою „чорною” працею. Улаштуватися на таку роботу значно простіше, оскільки в підлітків є гарантовані шанси знайти саме таку напівлегальну роботу. Проте чи будуть ураховані права неповнолітніх на працю, що передбачені законодавством? На такій роботі не варто і чекати ні охорони праці, ні пільг, що надаються неповнолітнім. Окрім того має місце досить висока небезпека залишитись ошуканим, бо ці трудові відносини, нажаль, ніде юридично не закріплені. Тому в такому випадку буде досить важко, навіть неможливо відстояти захист власних прав та інтересів.

Виходячи з тих умов, у які потрапляє підліток, улаштувавшись на роботу, постають питання охорони здоров'я та захисту від впливу незаконних форм праці на здоров'я неповнолітніх. Адже майже половина працюючих дітей потерпають від несприятливих, а часом і шкідливих умов праці, серед яких – недотримання санітарно-гігієнічних вимог та правил із техніки безпеки, не пристосовані для дітей місця та обладнання, довгі години праці. У державних установах, організаціях ці проблеми у більшій чи меншій мірі регулюються профспілками, проте більшість дітей працює в офіційно неформальному секторі економіки, на який профспілки, нажаль, не мають навіть мінімального впливу.

Серед дітей, які поєднували економічну діяльність із навчанням, було зайнято фізичною роботою 94 %, а у віці від 7 до 9 років – навіть 98 % працюючих. Найбільший відсоток зайнятих розумовою роботою (7 %) спостерігався у віковій групі від 15 до 17 років. 42 % працюючих дітей зазначили, що вони працювали в несприятливих умовах, найчастіше це була важка фізична праця. Серед факторів, що визначали умови праці як несприятливі, діти називали такі: 9 % – високу напруженість праці (а саме: фізичну та психічну, підвищену увагу, напруження зору, відсутність перерви на їбід та відпочинок) і 8 % – запиленість, загазованість, шум. Серед дівчаток 15 % скаржилися на важку фізичну працю і стільки ж – на високу напруженість праці, 7 % – на запиленість, загазованість і шум. Хлопчики в більшості випадків були зайняті на важких фізичних роботах (21 %) [3, с. 17].

Безліч трудових занять, у яких були задіяні діти, вимагали знань і дотримання певних правил безпеки: вантажник, торгівля, заправка машин, водій автомобіля, робота у нічний час, до чого слід додати збір металобрухту, скляних пляшок, бо це є досить поширений вид діяльності, миття машин, приймання склотари, праця в торговельних організаціях реалізаторами. Усі ці та багато інших економічних видів діяльності несуть велику шкоду здоров'ю підлітків, а інколи й їхньому життю. Кожний п'ятий працюючий неповнолітній стверджує, що мерзне, застуджується, стомлюється, а 4 % вживали алкоголь як тонізуючий засіб. Усе це свідчить про залучення підлітків до найгірших форм праці. Варто зазначити, що підлітки не здатні аналізувати й усвідомлювати вплив роботи на фізичний і психічний стан. Здебільшого діти оперують поняттями „важко – легко”, „добре чи погано платять”, „багато чи мало часу витрачається”.

Несприятливі умови праці справляють досить високий шкідливий вплив на здоров'я дитини, що може позначитися на подальшому формуванні дитячого організму. Варто зазначити, що дві третини працюючих дітей мали задовільний або слабкий стан здоров'я.

Лише 27 % дітей, зайнятих економічною діяльністю, не хворіли протягом року. За статистикою Українського інституту соціальних досліджень, більшість неповнолітніх працювали на роботах, що є небезпечними для здоров'я, третина – в умовах, що перешкоджали нормальному психічному розвитку через ізоляцію, монотонність, низьку кваліфікацію і п'ята частина працювали у безпечних умовах. Нажаль, праця дітей фактично ніким не контролюється. Працюючи, діти зазнають травм, пошкоджень, можуть відчувати погіршення стану. Навантаження, несприятливі умови спричиняють негативний вплив на здоров'я дитини є особливо небезпечними у підлітковому віці, коли організм формується.

Варто вказати й таку категорію дітей, яка пов'язана з кримінальною сферою, тобто наданням секс-послуг. Більша половина цих дітей указали, що вони хворіли. Половина дітей-працівників секс-бізнесу

висували скарги на захворювання статевих органів, що є специфічними для даного роду занять, а також зазначили, що хворіли на інфекційні хвороби.

Окрім захворювань, що виникають унаслідок несприятливих умов праці, також можуть траплятися випадки травматизму. Більшість дітей зазначили, що на роботі вони не були травмовані, тобто робота, яку вони виконували, не є травматичною в більшості випадків. Характер пошкоджень, що отримані внаслідок травм, переважній кількості випадків був настільки серйозним, що потребував медикаментозного лікування (указано на це 65 % сільських дітей, 68 % міських дітей та 38 % дітей, які займаються секс-бізнесом).

Виходячи з характеру травм, можна зробити висновок, що діти, які працюють у місті та селі найчастіше зазнають травм унаслідок виконання важкої фізичної праці. Стосовно дітей, які надають секс-послуги зазнають травм, слід констатувати акти насильства. Варто зазначити й те, що реальний рівень травматизму останньої групи може бути вищим, ніж той, що поданий у таблиці. Діти-працівники цієї галузі часто схильні приховувати факт насильства, якого зазнали, бо бояться, соромляться, не хочуть загострювати увагу. Ризик постраждати від насильства серед неповнолітніх є дуже високим, проте, як зазначають респонденти, набагато більшу небезпеку становлять захворювання на СНІД та безпліддя (відповідно 76 % та 24 %).

Отже, діти-працівники отримують захворювання й травми, що найчастіше пов'язані з характером роботи, фізичним навантаженням. Ризиковість роботи для життя та здоров'я не усвідомлюється більшістю неповнолітніх, а особливо тих, що працюють у сфері секс-послуг. Не меншої шкоди завдає розповсюджене використання стимулюючих препаратів у середовищі дітей, що займаються секс-бізнесом.

З урахуванням змін у структурі суспільних відносин України, в організації умов виробництва і праці спаду економіки, зростанні безробіття і посиленні тенденції до зниження продуктивної праці, вважаємо за необхідне проводити ознайомчу роботу неповнолітніх із діяльністю профспілок. Пропонуємо створення профспілками організацій, що надаватимуть послуги щодо працевлаштування неповнолітніх з урахуванням їхніх законодавчо закріплених прав. З метою забезпечення тісного взаємозв'язку профспілок із підлітками, пропонуємо створити учнівські профспілкові організації, що будуть інтегруючою ланкою з профспілками. Це дасть змогу організовувати зустрічі з представниками профспілок, які проводили б бесіди з питань охорони праці та захисту прав неповнолітніх: як працевлаштуватись і не бути ошуканим; що таке трудовий договір, його укласти; підліток і праця. Основою виконання всіх цих пропозицій повинна стати соціально-економічна політика держави, що повинна бути спрямована на надання можливостей і створення умов для неповнолітніх громадян, які прагнуть заробляти на життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пилипенко П. Про участь профспілок у трудових праввідносинах у світлі Закону України „Про професійні спілки. Їх права та гарантії діяльності” // Право України. – 2000. – № 9. – С. 81-83, 90.
2. Про професійні спілки їх права та гарантії діяльності : Закон України // Директор школи. – 1999. – № 46. – С. 4-8.
3. Ремех Т.О., Ляхощька Л.Л., Цушко І.І. Підліткам про працю (довідник для учнів) – К.: Акві – к, 2003. – 22 с.
4. Реус С. Вікові межі працездатності неповнолітніх: адаптація українського законодавства до міжнародних угод //Право України. – 1998. – № 5. – С. 73-75.
5. Реус О. Особливості укладання трудового договору з неповнолітніми // Право України. – 1998. – № 9. – С. 69-71.
6. Справочник профсоюзного работника / Сост. Г.М. Севастьянов, Т.П. Рубцова. – М.: Профиздат, 1987. – 640 с.
7. Цвях В.Ф. Профспілки і держава: шляхи взаємодії. Політологічний аналіз // Вісник Київського національного університету. Серія „Філософія. Політологія”. – 2003. – № 4951. – С. 42-48.